

чектөөлөр бар экенин аныктады. Кээ бир татаал жагдайларда алгоритмдик жол менен чечүү эффективдүү эмес экен, бул учурларда аналогия ыкмасын колдонуу жакшы.

Компьютердик лингвистика тармагында жарым кылымда бир кыйла илимий жана практикалык натыйжалар: тексттерди бир тилден башка тилдерге машиналык котормо системдери, тексттерде маалыматтар издөө системдери, ооз эки кепти автоматтык түрдө талдоо жана синтездөө системдери жана башкалар иштелип чыгарылган. Бирок буларды иштеп чыгарууда көп тоскоолдуктар жана кыйынчылыктар болду.

Кыргызстан да компьютердик лингвистикасынын маселелерин кароодо четте калган жок. Азыркы учурда кыргыз тилинде компьютердик лингвистика маселелерин бир катар лингвист окумуштуулар кароодо. Т.С. Сыдыковдун 30 жылдан ашуун бул тармакта эмгектенип келген, анын салымы абдан чоң. Азыркы учурда биздин мамлекетте компьютердик лингвистика тармагындагы адистерди даярдоо процесси да жүрүп жатат. Компьютердик лингвистиканын маалымат технологиясынын өнүгүүсүндө чоң роль ойногонун айтып кетүү керек. Маалыматтык коом түзүү доорунда бул илим эң негизги факторлордон болуп калат.

Колдонулган адабияттар:

1. Чеповский А. Неразрешимые проблемы компьютерной лингвистики //Компьютера, 2002 №30, с 3-7.
2. Ермаков А.Е. Компьютерная лингвистика. 2002. 380 с.
3. Садыков Т., Жумалиева Г.Э., Түмөнбаева М.Ж., Шаршембаев Б. “Кыргыз тилинин компьютердик лингвистикасынын негиздери”. Бишкек.: Имак Офсет, 2015. - 400 б. ISBN 978-9967-27-897-4
4. Белоногов Г.Г., Калинин Ю.П., Хорошилов А.А. Компьютерная лингвистика и перспективные информационные технологии. М., 2005. 268 с.

Рецензент: к.ф.н., доцент Жумалиева Г. Э.

УДК 82.0:82-95

КОТОРМО ТЕОРИЯСЫНДАГЫ ТРАНСФОРМАЦИЯЛЫК КОНЦЕПЦИЯЛАР

Жумалиева Г.Э., филол.и.к., доцент Н.Исанов атындагы КМКТАУнун ЖМТИси, Кыргызстан, gulira_1972@mail.ru

Куттубек к. Чынара Ж. Баласагын атындагы КУУнун ККФсынын магистранты, Кыргызстан, kuttubekova.chynara@mail.ru

Бул макалада теория котормосунун негизги концепциялары каралган.

Түйүн сөздөр: которуу, тил, концепциялар, сапат

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА

Жумалиева Г.Э. к.филол.н., доцент ИНИТ КГУСТА им. Н.Исанова, Кыргызстан, gulira_1972@mail.ru

Куттубек к. Чынара магистрант ККФ КНУ им. Ж. Баласагына, Кыргызстан, kuttubekova.chynara@mail.ru

Данная статья посвящена трансформационным концепциям теории перевода.

Ключевые слова: перевод, язык, концепции, качество

TRANSFORMATION CONCEPT OF TRANSLATION THEORY

Jumaliev G. E., Ph.D., Associated professor, INIT KSUCTA n.a. N. Isanov, Kyrgyzstan, gulira_1972@mail.ru

Kuttubek k. Ch., MA of KChF of KNU n.a. Zh. Balasagyn, Kyrgyzstan, kuttubekova.chynara@mail.ru

The article is devoted to the Transformation concept of translation theory

Key words: translation, language, concepts, quality

Котормонун тилдик ортомчулук кызматы бүгүнкү күндө түркүн багытта өнүккөн эл аралык коммуникациянын шартында өзгөчө мааниге ээ. Илим менен техниканы, саясат менен экономиканын өнүгүшү, эл аралык конференция, симпозиумдар, түркүн кызматташуулар, жолугушуулар, дипломатиялык байланыштардын кеңири кулач жайышы сыяктуу факторлор да котормо иштерине чоң таасирин тийгизүүдө.

Денотативдик теорияда, негизинен, оригинал менен котормодогу шарттарды окшоштуруусун, шайкештигин же адекваттуулугуна өзгөчө көңүл бурулса, котормонун трансформациялык теориясында оригинал тексттин чегинде, анын бирдиктерин котормого трансформациялоо же кайрадан түзүп чыгуу мааниге ээ. Анын пайда болушуна тил илиминдеги «трансформациялык генеративдик грамматика» теориясы негиз болот.

Трансформация теориясындагы «ядролук структураларды трансформациялоону» котормодогу негизги ыкма катары кароого болот. Анткени, кандай гана эки тилди алып карабайлы, бир тилдеги сөздөрдүн өз эреже-закондоруна ылайык тизмектеше келүүсү экинчи тилде деле мазмундук жактан төп келген эквиваленттерден болушу ыктымал. Трансформациялык теорияда эки тилдеги эквиваленттер ядролук структура катары эсептелип, башка структурадагы конструкциялар, грамматикалык формалар, анын варианттары катары аны менен байланышта которулат.

Мындай котормо үч этаптан өтүүгө тийиш:

- биринчиде, оригинал тилдеги структуралар ядролук структураларга айланышат;
- экинчисинде оригиналдын ядролук структураларын котормо тилдеги эквиваленттерге трансформацияланат;
- үчүнчүсүндө синтездөө иши жүргүзүлүп, котормо тилдеги ядролук структуралар туруктуу уюшулган калыпка келишет.

Бул теориянын практикаланышы котормонун башка теорияларына да позитивдүү таасирин тийгизген. Маселен, эки тилдин формалдык бирдиктерин бири-бирине байланышкан трансформалар катары кароо аркылуу котормодогу тилдик бирдиктерди салыштырып изилдөө багытынын өнүгүшүнө түрткү берген. Анткени ал эки тилдин чегиндеги жаны эквиваленттердин пайда болуп, туруктуу (узустук) формага өтүшүнө өбөлгө түзөт. Тилдер ортосундагы грамматикалык, лексикалык, стилистикалык трансформациялардын мыйзам ченемдүүлүктөрүн ачып берүүнүн мындай практикалык жолу, котормодогу конструкциялардагы сөздөрдүн орун алмашышы, кайрадан түзүлүшү, грамматикалык маанилерди, формаларды котормодо туура берүү сыяктуу актуалдуу маселелерди өзүнө камтыйт. Ал котормочулардын теориялык билиминин тереңдешине, котормочулук ишмердигинин сапатынын артышына салымын кошпой койбойт. Жаш котормочулар үчүн трансформациялык теориянын биринчи этабындагы жол-жобо, башкача айтканда, бир тилдин чегинде трансформациялоо өзгөчө чоң мааниге ээ. Эгерде котормочу сөз болуп жаткан теориянын талабына ылайык оригинал тексттин мазмунунун жеткиликтүү деңгээлде ачык, так түшүнө албай калса, оригиналдагы татаал структураларды популярдуу, кеңири колдонулган тилдик бирдиктер аркылуу трансформацияларды алуу менен, аларды котормо тилде бере алат. Бул көрүнүштүн пайдалуу жана мүчүлүштүк жагдайларын да эске алуу абзел. Анткени бул теорияда структуралык эквиваленттүүлүк талабы толук эске алынбайт. Оригинал текст менен котормо тексттин ортосундагы кырдаалдык эквиваленттүүлүктүн, башкача айтканда, оригиналда берилип жаткан кырдаалдын бөтөнчөлүктөрүнүн (денотативдик теориянын талабы) сакталышы негизги талап катары коюлбайт. Демек, котормонун трансформациялык теориясы котормонун айрым жактарын гана камтып түшүндүрмө берген теория катары, негизинен оригинал текст менен котормо тексттин грамматикалык структураларынын ортосундагы мамилелерге байланышкан маселелерди камтыйт.

Котормодогу негизги маселе – оригинал менен котормонун мазмундарынын эквиваленттүүлүк мамилеси жана аны түшүндүрүү. Котормодогу тексттердин ортосундагы маанилик мамилелер бир тилден экинчи бир тилге маалыматтарды өткөрүү, ал болсо, тилдик бирдиктердин маанилеринин органикалык маанилеринин оригиналдык байланышынан куралаары бышык. Бирок эки тилде жаралган эки башка тексттин ортосундагы мазмундук, эквиваленттүүлүктүн кайсы бир деңгээлдеги салыштырмалуу талап экендигин белгилөөгө болот. Оригинал текст менен котормонун мазмундук эквиваленттүүлүгү - ошол тексттерди түзүп турган маанилик

элементтердин, тилдик бирдиктердин маанилик жактан бири-бирине максималдуу төп келиши. Тексттеги белгилүү маанини туюндурган лексемалар бири-бири менен грамматикалык каражаттар аркылуу байланышып, бир бүтүндүктү түзүп тураары белгилүү. Ошондуктан семантикалык принципти тексттердин ичиндеги сөздөрдүн өзүнчө бири-бирине маанилик эквиваленттүү болушу катары түшүнбөстөн, алардын контексттик рангдагы экваленттүүлүгүн эсептейбиз. М. Хеллидейдин «Тилдерди салыштыруунун маселелери» деген макаласында эквиваленттүүлүктүн эки тилде жаралган тексттердин ортосунда жашашы жана белгилүү ранганын фонунда каралышына байланыштуулугу белгиленип, ранганын төмөндөшү менен эквиваленттүүлүктүн деңгээли да төмөндөөрү айтылган. Ал төмөндөгүдөй мисал менен далилдөөгө аракеттенген: «Бир тилде жаралган беш сүйлөмдөн турган текстке котормо тилде жаралган беш сүйлөмдүн эквиваленттик катышта келиши ыктымал, андан төмөн рангдагы бирдиктерде да, маселен, сөз айкашы, сүйлөм сыяктуу синтаксистик структураларда да эквиваленттүүлүктүн болушун таануга болбойт. Эки тилдеги бардык сөздөр бири-бирине эквивалент болбосо дагы, сөздүк деңгээлдеги эквиваленттүүлүктү белгилөөгө болот. Ал эми андан төмөн түшкөнүбүздө морфемаларга, грамматикалык маанилерге такалабыз да, морфемаларды которуу мүмкүн эместигине көзүбүз жетет. Мүмкүн которуунун кыйынчылык - түйшүгү ушунда жаткандыр». Ал бул пикиринде котормонун бирдиги катары сүйлөмдү эсептөө керектиги жөнүндө айтуу менен оригинал менен котормонун ортосундагы мазмундук сыңарлаштык же болбосо эквиваленттүүлүктү түшүнүү үчүн, эң оболу, мазмундун статусун, анын бирдиктерин жана компоненттерин так түшүнүүнүн зарылдыгын белгилеген. Оригиналдын мазмунун талдоону эки багытта, тексттин предметтик-логикалык мазмунунда жана тексттин экспрессивдик – стилистикалык бөтөнчөлүгүн иликтөөдө жүргүзүүгө болот. Биринчисиде оригинал тексттеги фактылык маалыматтын мазмуну талдоого алынса, ал эми экинчисинде оригинал тексттин жанрдык бөтөнчөлүгү, андагы тилдик бирдиктердин модалдуулук табияты, прагматикасы, стилдик өзгөчөлүгү сыяктуу маселелер эске алынат. Эквиваленттүүлүктө тексттердин экспрессивдик – стилдик табиятынын төп келиши мааниге ээ. Тексттин мазмунун толук, жалпы негизде түшүнүү үчүн аны деталдаштырып, кылдат талдоо зарыл. Маселен, В.Н. Комиссаров ал үчүн төмөндөгүдөй мисал далил келтирет. Орус тилиндеги «студент» деген сөздө төмөндөгүдөй кошумча маанилер жалгашат:

- 1) окутуучу эмес, тескеринче, билим алуучу адам;
- 2) окуучу эмес, себеби ЖОЖдо билим алат;
- 3) жынысы эркек, себеби студентка жөнүндө сөз болуп жаткан жок;
- 4) бир эле адам себеби жекелик санда.

Ар башка тилдерде тилдик бирдиктердин конкреттүү кырдаалга карай ревеланттуулугу ар башка болушу ыктымал. Маселен, орус тилинен айырмаланып

кыргыз жана англис тилдеринде «студент» - «student» деген сөздөрдө жынысты билдирүү мааниси көрсөтүлбөйт. Кыргыз жана англис тилдеринде биз кайсы жыныстагы адам жөнүндө сөз болуп жаткандыгын сөздүн лексикалык маанисинен гана баалай алабыз. Ошондуктан тилдик бирдиктерди, башкача айтканда конкреттүү бир релеванттуу маалымат, коммуникациянын фонунда жок болуп калышы ыктымал. Себеби сөздөрдө лингвистикалык, ошондой эле коммуникативдик релеванттуулук түшүнүгү бар. Тексттин мазмундук структурасы оригинал менен котормонун эквиваленттүүлүк деңгээли алардын тилдик бирдиктеринин контексттик релеванттуу маанилеринин дал келүү деңгээлдери аркылуу аныкталат. Белгилүү маанидеги категориялар («кыймыл», «мейкиндик», «убакыт», «мамиле», «сезим») алардагы терең маанилерди билдирүү эки тилдин тилдик бирдиктеринин белгилүү өлчөмдөгү жыйындыларынын маанилеринин (эквиваленттүүлүгүнүн) натыйжасында чагылдырылат. Ошентип бул теориянын жоболору боюнча анын жетектөөчү фактору болуп эки тилдеги «семантикалык» алкакты (таланы) эсептөөгө болот. Ал тилдердеги көптөгөн бирдиктердин ортосундагы эквиваленттүүлүктү аныктоодогу негизги база боло алат.

Котормонун эквиваленттүүлүк деңгээлин аныктоо максатында тилдик бирдиктердин максималдуу туура которулушуна, же тескеринче, туура эмес которулушуна карай упай берүү ыкмасы практикаланат. Маселен, сүйлөмдүн деңгээлиндеги мүчүлүштүккө, же мыкты котормого, айтымдын деңгээлиндеги так эместиктерге же болбосо максималдуу эквиваленттүүлүккө, сөздөрдү которуудагы туура эместикке жана жетишкендиктерге, салыштырмалуу жогору жана төмөн упайлар берилет. Мындай ыкма менен абсолюттуу татыкка жетүү кыйын. Ошондуктан которуунун сапатын аныктоочу критерийлер жөнүндө сөз болгондо, которуу процессинде котормочу дуушар болгон кыйынчылыктардын деңгээлин аныктоо чоң мааниге ээ. Анткени котормону баалоодо аны примитивдүү кубулуш катары, башкача айтканда, бир тилдеги сөздөрдү экинчи тилдин сөздөрү менен алмаштырып коюу катары гана карабастан, тилдик деңгээлдердеги түрдүү структуралык өзгөртүүлөр, татаал грамматикалык трансформациялар катары да түшүнүү керек.

Колдонулган адабияттар:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод.-М.: 1975;
2. Виноградов В.В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического исследования // Вопр. языкознания.- 1995. - №1.
3. Кэтфорд Дж. Лингвистическая теория перевода. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. // Сост. В.Н. Комиссаров. Международные отношения. –М.: 1978.
4. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. –М., Международные отношения. 1980;
5. Левицкая Т.Р. Фитерман А.М. Проблема перевода. –М.:

6. Найда Ю. К науке переводить: принципы соответствий. // вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сб. ст. – М.: 1978.
7. Резвин И.И., Розенцвейг В.Ю. Основы общего и машинного перевода.-М.: 1963
8. Ферст Дж Лингвистический анализ и переводы/ Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике.-М.: 1978
9. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. -: 1983
10. Хэллидей М. Сопоставление языков. \ Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – Трансформационные концепции теории перевода –М.: 1978
11. Швейцер А.Р. Перевод и лингвистика. –М.: 1973.

Рецензент: д.э.н., проф. Бекбалаев А.А.

УДК: 81.373.612.1

КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ ЭРКЕЛЕТҮҮ СӨЗДӨРДҮН СЕМАНТИКАЛЫК СТРУКТУРАСЫ

Ибраимова Г.О., «Котормо» кафедрасынын башчысы, КЭУ, Кыргызстан, gulsara2508@mail.ru

Бул макалада белгилүү сөздөрдүн семантикалык өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү үчүн эркелетүүнүн жакындыгын, жылуу, назик сезимдер кирүүчү ар түрдүү тилдерин тематикалык тобу изделген.

Түйүн сөздөр: категориялык сема, денотативдүү мүнөздөмө, коннотативдүү баалоо, эмоция, функционалдык сема.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ЛАСКАТЕЛЬНЫХ СЛОВ В КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Ибраимова Г.О., заведующий кафедрой «Перевод и переводоведение» МУК, Кыргызстан, gulsara2508@mail.ru

Данная статья посвящена изучению специфики семантики конкретных слов выражения значения близости, теплоты, нежных чувств входящих в тематическую группу ласкательности в разносистемных языках.

Ключевые слова: Категориальная сема, денотативная характеристика, коннотативная оценка, эмоция, функциональные семы.

SEMANTICAL STRUCTURE OF HYPOCORISTIC WORDS IN KYRGYZ LANGUAGE

Ibraimova G.O., Chief of «Translations and Translation Studies» department, IUK, Kyrgyzstan, gulsara2508@mail.ru